

Psykologin behöver ett historiskt perspektiv på kvinnor och män

Psykologin är en ahistorisk vetenskap. Insikten om att individen ingår i ett föränderligt samhälle saknas inom både psykoanalysen och den akademiska psykologin. På Freuds tid var det t ex kvinnor som ansågs som "hysteriska" för att de hade svårt för att uttrycka sina känslor. Idag ser det ut att vara männen som lider av det problemet.

År 1959 gjordes en psykologisk studie i Lund av unga universitetsstudenter, kvinnor som män. Frågorna gällde uppväxtvillkoren, vem av föräldrarna ungdomarna tyckte sig vara mest lik, vem av föräldrarna de hade uppfattat som den dominerande och i vilken utsträckning de unga kvinnorna och männen upplevde ångest vid undersökningstillfället.

Forskarna antog att de ungdomar som kände ångest skulle vara de som inte klarat av att identifiera sig med föräldern av samma kön. Detta stämde. Forskarna antog också att den förälder ungdomarna uppfattat sig som mest lik skulle de också uppfatta som den mest dominerande av föräldrarna. Detta stämde inte. Både kvinnor och män upplevde att fadern dominerade över modern i ekonomiskt, personligt och intellektuellt avseende. Modern uppfattade de som den som oftast underordnade sig fadern och som den som gav vika vid meningsskiljaktigheter och konflikter föräldrarna emellan.

Förändrade uppväxtvillkor

Uppväxtvillkoren för dem som var unga på 1950-talet kan karakteriseras som auktoritärt patriarkaliska, med en "försörjarfar" och en "hemmafru-mor". Den dominerande könsapel-

len var könssegregering och manlig dominans: könsens olikhet betonades och manlig dominans framhölls som legitim.

På 1970-talet gjorde kvinnor uppror mot detta sociala kontrakt mellan könen. Den dominerande könsappellen kan karakteriseras som "könsrevolution", könsens likhet betonades och manlig dominans ansågs illegitim.

Problemet för mig på 1970-talet var hur jag på ett empiriskt plan skulle kunna synliggöra och på ett teoretiskt plan integrera de samhällsförändringar med avseende på kön som pågick för fullt – såväl vetenskapligt som kulturellt, socialt, relationellt och personligt.

Det sätt jag valde var att på det empiriska planet ta min utgångspunkt i studien från 1959. I mitten av 1970-talet upprepade jag studien på motsvarande grupper unga kvinnor och i mitten av 1980-talet på motsvarande grupper unga män. Syftet var att undersöka vilka förändringar som skett beträffande föräldraidentifikation och könsidentitetsuppfattning.

Den socialt och kulturellt dominerande appellen för identitetskonstruktion 1959 skulle kunna formuleras: "Bli som föräldern av samma kön, annars är det något fel på dig!"

Den socialt och kulturellt dominerande appellen för köns- och identitetskonstruktionen på 1970- och 1980-talen däremot skulle

kunna formuleras: "Skapa dig själv som en autonom, självständig individ, bli inte som dina föräldrar, speciellt inte som föräldern av samma kön!" Klyftan mellan denna appell och det personliga identitetsarbetet uttrycktes i mildare varianter som en upplevelse av motsägelser och paradoxer och i kraftigare varianter som splittring, osäkerhet och ensamhet.

Uppväxtvillkoren hade radikalt förändrats. Fadern uppfattades inte längre som auktoritär och patriarkalisk utan som "frånvarande" och uppslukad av sitt arbete. Modern hade fått ta huvudansvaret för fostran även av söner, vilket på 50-talet fortfarande var faderns ansvar.

Kommer dessa utvecklingstendenser att stå sig också framdeles? Eller kommer 1990-talet åter att innebära en om- och nykonstruktionsfas beträffande kön, föräldraidentifikation och individualiseringstendenser? Det är frågeställningen i en undersökning som jag just nu håller på med.

De unga kvinnorna undersökta på 1970-talet var födda på 1950-talet och hade fortfarande i stor utsträckning "hemmamammor". De unga männen undersökta på 1980-talet var födda på 1960-talet. De hade i stor utsträckning barnflickor och dagmammor, förutom mammor som vårdade i småbarnsåldern, medan de som varit på daghem fortfarande var i minoritet (ca 25 procent).

Dagens 20-åringar är födda på 1970-talet. Den accelererande utbyggnaden av daghem bör slå igenom för denna grupp. Vilken effekt har detta på socialisation och individuation – speciellt med avseende på kön? Mödrar bör i större utsträckning ha utbildning och yrkesarbete. Detta kanske innebär att flickor födda på 1970-talet inte visar samma massiva avståndstagande från sina mödrar som flickorna födda på 1950-talet.

1970-talet var också det decennium då försök att skapa ett mer demokratiskt och närvarande fadersideal eller en dito fadersroll hade stor genomslagskraft i medier och litteratur. I vilken utsträckning realiserades detta i verkligheten? Och vad betyder det för personlig identitetskonstruktion hos unga kvinnor och unga män med avseende på könsidentitet, föräldraidentifikation och individualiseringstenden-

ser i de fall det realiserades?

Kommer "könsrevolutionen" att rulla vidare eller kommer 1990-talet att innebära:

– en vändpunkt och en reaktion gentemot 1970- och 1980-talen; eller

– en *synthes* mellan 1950-talets *tes* – framhållandet av könsskillnader och legitimering av manlig dominans – och 1970- och 80-talens *antites* – förnekandet av könsskillnader och framhållandet av det illegitima i manlig dominans?

Hur har då psykologin som vetenskaplig disciplin integrerat dessa förändringar? Psykologins svar har blivit att negligera och osynliggöra det här med kön. I över 40 år bidrog psykologin till att legitimera ett system med manlig dominans och kvinnlig underordning som det enda riktiga och "normala". När detta system utmanades och ifrågasattes på alla plan svarade psykologin med att skapa ett nytt människoideal, det *könsneutrala*.

Den moderna psykologin ger intrycket att kön är något som hör barndomen till. Vi föds visserligen *könade*, det måste även psykologer erkänna. Men om allt går väl i vår psykologiska utveckling når vi som vuxna fram till den upplysta, rationella och individualiserade könsneutraliteten.

Ifrågasätter man denna upplysta könsneutralitet avslöjar man sig omedelbart som antingen barnslig eller kvinnlig. För det är egentligen bara män, som kan leva upp till den moderna psykologins krav på könlöshet.

På detta sätt har man vetenskapligt frånhänt sig ett stort och tidigare uppmärksammat forskningsområde inom psykologin. Ett område, som människor dessutom upplever som relevant i sin vardag (Bengtsson, 1992 b).

Avsaknaden av relevanta teoretiska perspektiv inom psykologin, som gör det möjligt att integrera de redovisade empiriska undersökningarnas resultat, har gjort att jag tvingats orientera mig teoretiskt i många olika riktningar. Här tänkte jag kortfattat ta upp till diskussion några frågeställningar som framstår som viktiga. Det mest angelägna är sökandet efter en relevant diskursteori, som kan bidra till en förståelse av hur människors sociala och psykologiska identiteter formas och förändras med tiden. Mitt problem som psykologisk forskare har varit att psykologin är en ahistorisk veten-

skap. Psykoanalysen har visserligen ett individ-historiskt perspektiv, men insikten att indivi-den också ingår i ett socialt, kulturellt och historiskt föränderligt samhälle saknas såväl inom psykoanalysen som inom den akademi-ska psykologin.

Nancy Fraser hävdar i en artikel (Fraser, 1992) att en diskursteori kan hjälpa oss att förstå minst fyra saker som alla är inbördes förbundna: "För det första kan det hjälpa oss att förstå hur människors sociala identiteter förmas och förändras med tiden. För det andra kan det hjälpa oss att förstå hur sociala grupper i betydelsen kollektiva aktörer skapas och upp-löses under ojämlika villkor. För det tredje kan en diskursteori belysa hur dominerande sam-hällsgruppers kulturella hegemoni upprätthålls och ifrågasätts. För det fjärde kan den slutligen sprida ljus över utsikterna för frigörande social förändring och politisk praktik." (Fraser, 1992, sid 50)

Jag tänkte pröva hur Frasers påståenden kan konkretiseras med hjälp av de nämnda under-sökningarna.

Hur formas sociala identiteter ?

Grundtanken är här, menar Fraser, att männi-skors sociala identiteter utgörs av betydelse-komplex, av nätverk av tolkningar. Att ha en social identitet, att vara kvinna eller man t ex, är rätt och slätt att leva och handla i enlighet med en uppsättning beskrivningar. Dessa är natur-ligtvis inte något som utsöndrats ur människor-nas kroppar, hävdar Fraser vidare, än mindre ur deras psyken. Snarare hämtas de från den fond av tolkningsmöjligheter som är tillgängli-ga för aktörerna i varje specifikt samhälle. "Av det följer att det inte räcker med att studera biologi eller psykologi för att kunna förstå nå-gons feminina eller maskulina genusidentitet. Istället måste man studera de historiskt speci-fika sociala praktiker genom vilka kulturella beskrivningar av social könsidentitet produce-ras och cirkulerar." (Fraser, 1992, sid 50)

Uppväxtvillkoren för dem som var unga på 1950-talet kan i 1959 års undersökning beskri-vas som auktoritärt patriarkaliska. (Marke & Nyman, 1963) Med detta menar jag att det framgår av undersökningen att de unga män-

nen uppfattade sina fäder som dominanta, stränga och bestraffande och sina mödrar som snälla, att mödrarna skämt bort dem, men också att mödrarna varit underordnade fäder-na. Detta överensstämmer någorlunda med de manliga forskarnas referensram 1959. Det som inte stämmer är deras tolkningsram för de unga kvinnorna. De manliga forskarna hade väntat sig att kvinnorna skulle uppfatta sina mödrar som dominanta, stränga och bestraf-fande och fäderna som snälla och att de skämt bort dem. Denna tolkningsram är hämtad från Freud och den klassiska psykoanalysens syn på skapandet av psykologisk könsidentitet; barnet hatar föräldern av *samma* kön och älskar föräl-dern av *motsatt* kön. Denna *oidipala* problematik kan bara lösas genom att barnet identifierar sig med föräldern av samma kön och som vuxen väljer någon *annan* än föräldern av mot-satt kön som kärleksobjekt. I den freudianska referensramen finns bara dessa två möjlighe-ter; antingen identifierar man sig med den ena föräldern eller så älskar man den. Forskarna 1959 antog att de ungdomar som kände ångest skulle vara de som inte klarat av att identifiera sig med föräldern av samma kön. Detta stämde, som nämnts, vilket visar att de undersökta ung-domarna måste ha omfattat en liknande bety-delse eller tolkningsram som forskarna.

Forskarna antog också att ungdomarna skulle uppfatta den förälder som de identifierat sig med som den mest dominanta. Detta stämde inte. 1959 upplevde både kvinnor och män fadern som den mest dominerande över mo-dern i ekonomiskt, personligt och intellektuellt avseende. Huruvida de unga kvinnorna reage-rade på detta med ifrågasättande, ångest eller vrede framgår inte av undersökningen. Istället lämnade forskarna resultatet därhän med mo-tivering att kvinnors svar i empiriska under-sökningar vanligtvis inte stämde med vad man förväntat sig. (Marke & Nyman, 1963)

Frågan är hur dessa forskare skulle ha tolkat resultaten från 1977, där majoriteten av de unga kvinnorna identifierade sig med sina fä-der och inte sina mödrar. (Bengtsson, 1983) Och hur skulle forskarna från 1959 ha tolkat resultaten från 1985 års undersökning av unga män, där en stor grupp unga män skattade sig som mer lika sina mödrar än sina fäder? (Be-

ngtsson, 1990) Detta stämmer inte med den freudianska tvåpositionsmodellen, identifikationen med den ena föräldern (av samma kön) och kärleken till den andra (av motsatt kön). Att identifiera sig med föräldern av motsatt kön och samtidigt utveckla och bevara en heterosexuell läggning var och är fortfarande en omöjlighet enligt klassisk freudiansk teoribildning. Men inte bara den klassiskt freudianska tolkningsramen är obrukbar för att fånga och förstå de förändringar som inträffat beträffande social och psykologisk könsidentitet. I psykologiska referensramar, oavsett vilka, förstås fortfarande social könsidentitet så att säga nedifrån och upp. Grunden är barnets psykologiska könsidentitet. Till denna adderas en enkel och stabil social könsroll; först en lösning av "oidipalkonflikten" genom identifikation med föräldern av samma kön – alternativt utvecklandet av psykologisk könsidentitet – följt av adderandet av den tvådelade sociala identiteten, kvinna eller man.

I själva verket är, som Fraser hävdar, sociala identiteter oerhört sammansatta. De är komponerade av en mångfald olika beskrivningar som uppkommer ur en mängd olika betydelse- eller meningsskapande praktiker; "Ingen kan därför vara kvinna rätt och slätt; snarare t ex vit, judisk, medelklass, filosof, lesbisk, socialist och mor". (Fraser, 1992, sid 50)

På motsvarande sätt kan ingen vara man rätt och slätt; snarare t ex svensk, vit, arbetarklass, tekniker, heterosexuell, socialdemokrat och far. Eftersom var och en uppträder i en mängd olika sociala sammanhang så glider dessutom de olika beskrivningarna som sammanfattar varje individs sociala identitet in i och ut ur fokus. En kvinna är således, säger Fraser, inte alltid kvinna i samma utsträckning; "i vissa sammanhang spelar hennes kvinnlighet en central roll i den uppsättning beskrivningar i enlighet med vilken hon agerar, i andra sammanhang är kvinnligheten perifer eller latent". (Fraser, 1992, sid 50)

Motsvarande går att säga om män. En man är inte alltid man i samma utsträckning. I vissa sammanhang spelar hans manlighet en central roll, i andra sammanhang är manligheten perifer eller latent. Det här, menar jag, rör sig om en viktig samhälllig förändringsprocess i ska-

pandet eller konstruerandet av social könsidentitet. Den process som ägt rum i västvärlden sedan slutet av 1960-talet kan konkretiseras just med hjälp av de empiriska undersökningarna av de unga universitets- respektive högskolestuderande från 1959, 1977, 1985 och 1992.

Individualiteten i fokus på 70-talet

För de unga kvinnorna och männen som undersöktes 1959 var fortfarande könstillhörigheten och identifikationen med föräldern av samma kön det viktigaste och mest framträdande kriteriet för dem när de skulle artikulera eller beskriva sin självuppfattning. Det är kön (kvinna eller man) och identifikation med föräldern av samma kön som är grunden för deras identitetsuppfattning. Det är framförallt detta sätt att beskriva sig själv, som har förändrats kraftigt för de unga kvinnor och män, vilka undersöktes i mitten av 1970- respektive 1980-talet. För dem är det *individualiteten* – skapandet av ett eget *själv* – som istället står i fokus, medan könstillhörighet och identifikation med föräldern av samma kön nu hamnat i bakgrunden. Det är inte bara så att detta sätt att betydelsemässigt organisera sin självuppfattning har hamnat i bakgrunden. Det är snarare så att vikten av könstillhörigheten och identifikationen med föräldern av samma kön, som var idealet och målet för ungdomarna undersökta 1959, i kontrast till detta förläggs till barndomen av ungdomarna undersökta 1970, 1980 och 1990 som något "barnsligt", som det gäller för en vuxen att överskrida. (Bengtsson, 1990) Detta sätt att betydelsemässigt konstruera sin självuppfattning på, överensstämmer för övrigt med den moderna, dominerande psykologins syn på kön och individualitet, som jag inledningsvis redogjorde för.

Har ungdomarna och den dominerande psykologin rätt? Betyder kön och föräldraidentifikation ingenting längre? Så är det självfallet inte, kön och föräldraidentifikation har fortfarande stor betydelse. Det visar inte minst resultaten från dessa undersökningar, något som jag också tänkte exemplifiera med längre fram. Men det är, menar jag, viktigt att uppmärksam-

ma att den dominerande diskursen för identitetsskapande har förändrats kraftigt för dessa ungdomar, från en diskurs grundad på kön och identifikation med föräldern av samma kön, till en diskurs baserad på individualitet; "att skapa sig själv". Diskursen har förändrats mer än "verkligheten". Vad betyder det för kvinnors kamp för jämställdhet och frigörelse och för mäns motstånd respektive acceptering av en könsförändrande praktik att individualitet och inte kön kommer i centrum för identitetsskapandet? Det som är viktigt dessutom, teoretiskt och metodologiskt, är att denna förändringsprocess bara går att synliggöra genom konkreta, historiska studier över tid.

Tiden, som är frånvarande i psykologiska teorier, är således viktig på minst två sätt, dels historiskt, dels individuellt. Det är också den tredje aspekten av social identitet som Fraser tar upp. "Slutligen är det så att människors sociala identiteter är fast och definitivt konstruerade en gång för alla. Snarare förändras de med tiden, växlar med växlingar i aktörernas aktiviteter och engagemang." (Fraser, 1992, sid 50) Sociala identiteter är helt enkelt, hävdar hon vidare, "diskursivt konstruerade i historiskt specifika sociala sammanhang: de är sammansatta och flerfaldiga, och de skiftar med tiden. Ett område där feministisk politik kunde ha användning för en diskursteori gäller alltså förståelsen av sociala identiteter i hela deras socio- kulturella komplexitet, varigenom statistiska, förenklade, essentialistiska uppfattningar om social könsidentitet skulle demystifieras". (Fraser, 1992, sid 50)

Frasers ståndpunkt tänkte jag konkretisera genom att mer i detalj gå in på resultaten från undersökningarna från 1970- och 80-talen i relation till 1950-talet.

Varför blir somliga kvinnor naturvetare?

Utgångspunkten för kvinnoundersökningen i mitten av 1970-talet var de föreställningar om en "kvinnokultur" respektive en "manskultur", som artikulerades kraftfullt under denna period, bl a av Berit Ås (Ås, 1975) och föreställningarna om de två "kunskapskulturerna" som framfördes av bl a J P Snow (Hudson, 1967).

Snows tankegångar om de två kulturerna, den humanistiska och den naturvetenskapliga, inspirerade till många empiriska undersökningar inom och utanför psykologins ram av de effektiva, produktiva och logiska men också specialiserade och "konvergent tänkande" naturvetarna (konvergent=inriktad på den "enda", sanna lösningen på ett problem) (Hudson, 1967, Guilford, 1967). Naturvetarna och deras sätt att närma sig och lösa problem kontrasterades mot de mindre effektiva och produktiva, men i gengäld mer fantasifulla, kreativa, originella och "divergent tänkande" humanisterna (divergent=inriktade på en mängd olika lösningar på ett problem) (Hudson, 1967, Guilford, 1967). Undersökningarna av naturvetare och humanister var gjorda på idel män, yngre som äldre.

Eftersom mycket av det som förknippades med kvinnokultur-begreppet också förknippades med humanistkulturen och mycket av det som förknippades med manskultur-begreppet också var förenligt med naturvetarkultur-begreppet var jag intresserad av hur mycket av humanist- resp naturvetarkoderna, som egentligen var att betrakta som *könskoder*, dvs kunde ses som symboliska uttryck för könsens kulturella förhandlingar i samhället. Jag var också intresserad av dem som bröt med de könskoder som var typiska för deras eget kön, dvs de kvinnor som valde naturvetenskapliga ämnen vid universitetet, respektive de män som valde humanistiska ämnen. Valet av dessa ämnen hade varit starkt köns-polariserat fram till mitten av 1970-talet. Men 1970-talet var, som nämnts, också kvinnoupprens tid i västvärlden i allmänhet och inom universitetsvärlden i synnerhet.

Det grundläggande temat i kvinnoupproret under tidigt 1970-tal var att bryta med både köns-polarisering och manlig dominans. Det är här mitt intresse för undersökningen från 1959 kommer in. Jag ville ha den som ett ankare eller en "replipunkt" för att kunna illustrera och dokumentera de förändringar som pågick med avseende på kön och ämnesval. Forskarna var ganska ospecifika vid redogörelsen för de utbildningsinriktningar de unga kvinnorna och männen valt vid universitetet 1959. De uppgav att de rekryterat de individer de undersökt från

typiskt kvinno- respektive mansdominerade utbildningar och att männen främst kom från teknisk-naturvetenskaplig utbildning och kvinnorna från humaniora eller vårdområdet.

Genombrott för kvinnor i högre utbildning

På 1970-talet undersökte jag enbart kvinnor, inspirerad av kvinnoforskningens idéer, att fokusera kvinnor och kvinnors egen rationalitet för att åstadkomma en "värdighetsforskning" i stället för en "eländighetsforskning" (Holter, 1980). Det mest överordnade mönstret jag fann för kvinnornas del skulle jag kanske kunna kalla en *hisseffekt* med avseende på köns- och klassproblematik. Mitten av 1970-talet var ett genombrottsdecennium för kvinnor inom högre utbildning med avseende både på kön och klass. Det var kvinnor med utbildningsorienterad övre medelklassbakgrund, med toppbetyg från gymnasiet, som ökade kvinnorepresentationen på tidigare mansdominerade prestigeutbildningar, bl a medicin, och förvandlade dem till könsblandade ämnen. Och det var kvinnor från arbetarklass och lägre mellanskikt som bröt utbildningstabu mot universitetsutbildning bland "arbetarklassens döttrar" och för första gången, dvs redan före högskole-reformen 1977, sökte sig till högre utbildning i stora skaror. Men dessa kvinnor från arbetarklass och lägre mellanskikt sökte sig till kvinnodominerade områden, dit kvinnor från medelklassen tidigare hade rekryterats, vilket är tydligt bl a i undersökningen från 1959. På den tiden fanns nästan inga kvinnor alls från arbetarklassen inom universitetsutbildningarna.

Med hisseffekten menar jag alltså att det finns en klar skillnad när det gäller den sociala bakgrunden, så att det är kvinnor med borgerlig eller övre medelklassbakgrund som bryter "könsspärren" och går in på vissa manligt dominerade utbildningsområden, medan det är kvinnor med arbetarklassbakgrund som bryter "klass-spärren" mot högre utbildning. Men då väljer de inom traditionellt kvinnliga områden. I min undersökning var de framförallt inriktade på läraryrket.

Man kan också märka hur de unga kvinnorna arbetar med sin identitets- eller självuppfattning för att hantera de utmaningar som utbildningsvalet innebär för dem (Bengtsson, 1979, 1980, 1983). De kvinnor som valde t ex medicin uppfattade sig i mitten av 1970-talet som pionjärer på ett tidigare manligt dominerat fält, vilket de också var.

Beroende på familjebakgrund hanterade de mötet med den manligt dominerade utbildningskulturen på två olika sätt. Antingen uppfattade de sig som enbart lika sina fäder, det gällde dem som hade fäder som representerade makt och kompetens (till skillnad mot moderns avsaknad av detta) och hade haft en god kontakt med sina fäder. Eller också betonade de starkt könsneutralitet, individualism och kompetens och förnekade varje likhet med föräldrarna som personer. Så var fallet med de kvinnor som kom från "den akademiska överklassen", där båda föräldrarna hade extremt hög utbildning och kompetenskrävande yrken.

De här båda strategierna, antingen stark identifikation med en kompetent manlig modell eller en stark betoning av individualism, könsneutralitet och formell kompetens, hade betydelse också när det gällde att hantera ett specifikt "kvinnligt tema". I ett tachistoskop visade jag bilden av en höggravid kvinna, först under kort tid och sedan under successivt ökande tid. Kvinnorna skulle rita och berätta vad de såg (Bengtsson, 1979). De kvinnor som gått in på de manligt dominerade områdena och som uppfattade sig som starkt fadersidentifierade respektive könsneutralt individualistiska och kompetenta såg – till skillnad mot resten av kvinnogruppen – aldrig att temabilden föreställde en havande kvinna. Detta antyder att de kvinnliga pionjärerna på dessa områden fick betala ett psykologiskt pris i sitt möte med en manligt dominerad utbildningskultur. För kvinnorna från arbetarklass och lägre medelklass föreföll inte könstillhörigheten vara ett problem i mötet med högre studier, tvärtom. Dels hade de valt kvinnodominerade ämnen, dels hade de oftast en familjebakgrund där det var modern, inte fadern, som representerade kompetens, framförallt inom utbildningssfären. Deras osäkerhet låg mera i att våga satsa på högre utbildning överhuvudtaget, med

risk för höga studielån och ekonomiska uppförlingar. (Bengtsson, 1992 a)

Maj-Britt Winberg, doktorand i tillämpad psykologi i Lund, håller för närvarande på med en uppföljningsstudie av de kvinnor, som undersöktes i mitten av 1970-talet. Syftet är att se hur denna grupp kvinnor förenat "de tre löven"; el. arbete, familj och kärlek (Fölster, 1991). Samtliga intervjuade kvinnor upplever detta som oerhört svårt att kombinera. Men det intressanta är också att de kvinnor som uppfattade sig som starkt fadersidentifierade i 20-årsåldern nu uppfattar sig som mer lika sina mödrar, samt att de har många barn, som de för övrigt förefaller älska mer än sina män (Maj-Britt Winberg, 1992). Detta illustrerar att även ett sådant begrepp som föräldraidentifikation, som psykoanalysen betraktat som stabilt och oföränderligt, är något som förändras beroende på tid, plats, person och aktivitet (Asplund, 1983).

Varför blir somliga män humanister?

När jag gjorde mansundersökningen i mitten av 1980-talet hade scenariot inom den högre utbildningen redan delvis förändrats i flera avseenden. Medicin och biologi hade förvandlats från mansdominerade till könsblandade ämnen med 45 procent kvinnor 1985. Biologi är på 1990-talet ett kvinnodominerat ämne med ca 70 procent kvinnor. Inom de mansdominerade teknikutbildningarna, väg och vatten, elektroteknik och teknisk fysik, skedde det en liten men märkbar ökning av kvinnornas andel mellan 1977 och 1985. Samtidigt pågick en intensiv diskussion om jämställdhet mellan könen, sex-timmars arbetsdag för alla, en förändrad "mansroll" samt återupprättandet av en närvarande och demokratisk far som tar sin del av ansvaret för barnen. Jag var intresserad av om dessa jämställdhetsideal – och i så fall vilka av dem – som appellerade till de unga männen. (Bengtsson, 1992 a)

I mansundersökningen 1985 går det inte längre att tala om enbart två utbildningskulturer, humanister och naturvetare. I teknik/naturvetargruppen representerade teknikerna och fysikerna en kultur som jag tentativt skulle

vilja kalla *tillväxtkultur*, med stark orientering mot det privata näringslivets värderingar. Medicinerna och biologerna däremot representerade vad jag skulle vilja kalla en *livskultur* eller möjligen en reproduktions- och omsorgskultur. Tyngdpunkten för deras intresse, både privat och professionellt, låg i skapandet, bevarandet och utvecklandet av biologiskt liv i alla avseenden.

Den sociala, klassmässiga bakgrunden för dessa båda grupper skiljer sig också åt. Teknikerna kom oftast från klart borgerliga och i könsmässigt avseende "traditionella" familjer, medan medicinerna kom från övre medelklass och rena medelklassfamiljer med "moderna" könsrelationer mellan föräldrarna. Biologerna kom från, i könsmässigt avseende, moderna medelklass- och arbetarfamiljer. Precis som kvinnorna på 1970-talet arbetar de med sin identitet eller självuppfattning i mötet med de utbildningskulturer de engagerat sig i. Men till skillnad från kvinnorna som valde medicin på 1970-talet, så representerar inte medicin för männen på 1980-talet ett "manligt" val, utan snarare ett "kvinnligt" val. Det är den indirekta slutsatsen jag drar av att det främst var medicinargruppens unga män som uppfattade sig som mest lika sina mödrar (Bengtsson, 1990, 1991). För dessa män, som uppgav god kontakt med sina mödrar, förknippades medicin inte bara med skapandet och bevarandet av biologiskt liv utan också med vård och omsorg.

Frågan är vad som är "hönan eller ägget" i denna process. Har medicin, både genom inllödet av kvinnliga studerande sedan mitten av 1970-talet och inrangerandet av medicin bland de kvinnodominerande vårdutbildningarna i samband med högskolereformen 1977, förändrat den medicinska utbildningskulturen i "kvinnlig" riktning? Eller är det så att medicin rekryterar "moderliga män"? Den franska psykoanalytikern Janine Chassequet-Smirgel hävdade en gång i ett föredrag att "moderliga män" alltid haft tillgång till högt uppburna professioner, som t ex medicin.

Beträffande humanistgruppen var bilden än mer splittrad. *Tillväxtkulturen* var väl företrädd av unga tekniker och ekonomer som ville bättra på sina språkkunskaper och därmed öka sina chanser för en chefsposition inom ett privat

näringsliv, orienterat mot EG. Men från samma sociala bakgrund, dvs traditionellt borgerliga familjer, kom också unga män som tog fullständigt avstånd från allt som är betydelsefullt för teknikerna och ekonomerna. De ansåg att världen trots allt är fylld av "fantasi och lek" och var villiga att dryfta skillnaderna mellan "vackert och fult och gott och ont" – kanske skulle man kunna kalla detta en *kompensationskultur* (Österberg, 1990). Dessa män hade främst valt estetiska ämnen som konst, musik, teater, film och dramautbildningar, medan de mer samhällskritiska och ifrågasättande manliga humanisterna, som gärna ville diskutera och delta i det offentliga samtalet, hade valt ämnen som historia, socialantropologi och etnologi. Dessa män kom också från en annan social klassbakgrund från medel- och arbetarklass. Jag fick ett intryck av att de sökte sina "rötter", historiskt och socialt, och ville återskapa en "värdig" social och personlig identitet. Kanske skulle man kunna säga att de representerade en *protestkultur* i och med att de ifrågasatte de dominerande maktrelationerna i samhället, mellan arbetarklass och borgarklass, både i samtiden och historiskt.

Män med borgerlig bakgrund mest traditionella

Grupperna skilde sig åt när det gällde svaren på frågorna om huruvida de unga männen själva ville ha familj i framtiden, om relationen till en framtida hustru och hur de ställde sig till hennes utbildnings- och yrkesinriktning samt om deras egen satsning på familj och barn respektive karriär. Mest *traditionella* var de unga män, som själva kom från traditionella, borgerliga familjer, där far gjort karriär i det privata näringslivet och mor möjliggjort detta genom att vara hemmavarande representationshustru. De unga männen med denna bakgrund ville i stort sett ha det likadant i framtiden, möjligen med den skillnaden att den eventuella hustrun gärna kunde ha lika hög utbildning, men den skulle ligga inom det humanistisk-estetiska fältet för att kompensera den unge mannen för de "tråkiga, överspecialiserade och inskränkta" studier han tvingades ägna sig åt. (Bengtsson, 1991)

De mest *könsradikala* unga männen fanns i 1985 års undersökning dels bland medicinarna, dels bland de estetiskt orienterade humanisterna. Medicinarna kunde tänka sig alla möjliga variationer på de könsliga relationernas område, så länge som dessa relationer genererade det viktigaste för medicinarna, dvs många barn. Det fanns egentligen ingen gräns för hur många barn medicinarna ville ha och de ville gärna stanna hemma i perioder för att själva få följa sina barns utveckling. De estetiskt orienterade humanisterna var inte så barnfixerade, men de kunde också tänka sig åtskilliga variationer på de könsliga relationernas område, som "att vara hemma med barnen, försörjd av en kvinnlig tekniker", bara de fick utrymme för skapande verksamheter som att måla, filma, sätta upp pjäser, skriva eller musicera. Men, som en av dessa unga män eftertänksamt sade: "att tekniker ska ha högre lön än humanister är fel, fruktansvärt fel!" (Bengtsson, 1991)

Dessa exempel kanske räcker för att konkretisera Frasers tes. Men vart tar då den personliga identiteten vägen? Kan den reduceras till ett ständigt växelspel av sociala identiteter i ett diskursivt sammanhang? Det ligger nära till hands att associera till Kristevas syn på subjektet som decentraliserat/osammanhållet, mångtydligt och differentierat. För Kristeva är det talande subjektet en amöba, som ständigt delar sig och ändrar struktur. Det kännetecknas primärt av förlust och använder talet s a s för att tillfälligt få ihop ett "jag". (Clason, 1990) Men det är just Kristevas språk- och subjektsyn som Fraser kritiserar i den nämnda artikeln. Hon försöker bevisa att det är en "strukturell diskurs-teori" (symbolism), inspirerad av Lacan samt en av psykoanalysen inspirerad subjektsyn (psykologism) som leder Kristeva till en olöst dualism.

"...det slutar med att hon alternerar mellan essentialistiska, gynocentriska moment och anti-essentialistiska, nominalistiska moment; mellan inslag som konsoliderar en ahistorisk, odifferentierad, moderlig kvinnlig könsidentitet och inslag som förkastar kvinnors identiteter helt och hållet". (Fraser, 1992, sid 61)

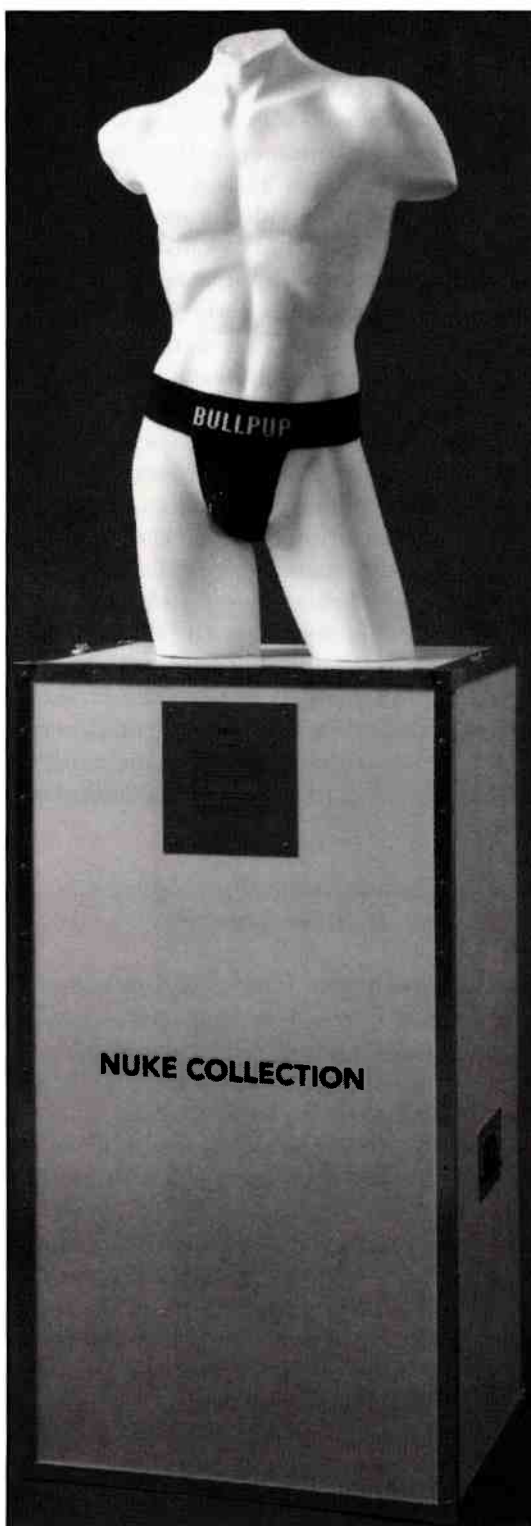
Fraser pläderar istället för en "pragmatisk diskurs-teori", som studerar det talade språket i dess historiska, sociala, kulturella, situationella

och personliga sammanhang. Pragmatiska språkteorier, hävdar Fraser, betonar kommunikationens karaktär av social praktik i ett socialt sammanhang och studerar en mångfald av historiskt föränderliga diskursiva områden och praktiker. Som en följd av detta erbjuder oss dessa teorier en möjlighet att tänka oss sociala identiteter som komplexa, skiftande och diskursivt konstruerade. De sammansatta, växlande, diskursivt konstruerade sociala identiteterna utgör ett alternativ till reifierade, essentialistiska begrepp om könsidentitet å ena sidan och till det enkla förnekandet och upplösningen av identiteten å den andra. De låter oss sålunda navigera säkert mellan de två grunden essentialism och nominalism. Vad innebär då Frasers perspektiv för synen på personlig identitet i allmänhet och inom psykologin i synnerhet?

Identitet eller splittring?

Psykoanalysen har som nämnts ett individhistoriskt men inte något samhällsligt historiskt perspektiv. Det går emellertid att urskilja tydliga historiska förändringar i psykoanalysens konstruktion av könspersonligheter. Det uttalade krav som ställdes på den psykologiska personlighetsutvecklingen från det tidiga 1900-talets freudianska psykoanalys till 1960-talets klassiska psykoanalys var att en mångtydig, flytande och oregelrig psykologisk identitet skulle anpassas till den tvådelade personliga identiteten kvinna eller man. Enligt psykoanalysen måste den flytande psykologiska identiteten i tidig barndom både skapas och splittras i två olika men kompletterande kön, två olika men kompletterande sexuella inriktningar och två olika men kompletterande personligheter, för att barnen i vuxen ålder skulle kunna och vilja välja varandra heterosexuellt och föra släktet vidare.

Freud skapade alltså två tydliga och klart avgränsade könspersonligheter. I ett socialt konstruktionsperspektiv skulle man kunna tolka det som att Freud skapade könsappeller som bidrog till bevarandet av den patriarkala sociala och kulturella ordningen i samhället under en tidsperiod när denna ordning var utsatt för ett starkt tryck mot förändring, t ex av den tidiga

Nuke Collection. Utställning från Riksställningar.

kvinnorörelsen. Freud splittrade könen både horisontellt (mannen huvud, kvinnan kropp) och vertikalt (mannen aktiv, kvinnan passiv). Efterkrigstidens psykoanalys däremot, representerad av t ex E. H. Erikson i USA eller objektrelationsteorin i England, splittrade könen vertikalt och inte horisontellt; "olika men lika värda". Mannen representerade autonomi och kvinnan intimitet, mannen fick intimitet via kvinnan och kvinnan autonomi via mannen. Efterkrigspsykoanalysen är starkt influerad av T. Parsons funktionalistiska könsrollsteori, som i sin tur både är uttryck för och normativt bidragande till efterkrigstidens kärnfamiljsideal med en "försörjarfar" och en "hemmafrumor".

I efterkrigspsykoanalysen försvinner fadern ur brännpunkten för intresset som istället riktas mot mor-barn-relationen, men med en bevarad koppling till kön och sexualitet. Också i dessa diskurser skapas två tydliga och klart avgränsade könspersonligheter, som är förenliga med de av samhället föreskrivna "könsrollerna". Det märkliga är att vare sig psykoanalytiker eller psykologer uppmärksammat eller problematiserat det starkt normativa draget i psykoanalysen. Psykoanalysen lämnade ut tydliga "recept" på hur män och kvinnor skulle leva, verka och älska för att vara normala, riktiga och tillräckligt bra män och kvinnor.

Men fr om 1970-talet försvinner kön, sexualitet och personlighet ur de dominerande psykoanalytiska diskurserna och intresset koncentreras istället på "identiteten". (I detta sammanhang går jag inte in på de rivaliserande teoribildningar, skapade av psykoanalytiska feminister, som växte fram under motsvarande period. Bengtsson 1991). Från och med 1970-talet uttrycker människor i terapeutiska situationer i USA och Europa inte längre problem, som är relaterade till svårigheter att anpassa sig till en splittrad, fixerad och tvåkönad könspersonlighet, kvinna eller man. Problemen, som uttrycks i terapi, är istället svårigheterna med att skapa, alternativt hålla ihop, en fragmenterad, osäker och flytande identitet överhuvudtaget. "Vem är jag, hur avskild är jag, hur hel är jag, hur förändras jag över tid, hur uppfattar jag sociala roller och vilka värderingar har jag, vilka delar jag värderingar med och vilka inte?"

är exempel på frågor som individer, oavsett kön, ställer i terapeutiska samtal (Ramström 1991). De hjälpsökande har problem med att vidmakthålla en känsla av ett "sammanhållet själv" över varierande situationer, varierande tidssammanhang och inför ett överflöd av motsägelsefull och motstridig information. Kön nämns inte ens.

Varför försvinner kön ur de dominerande psykoanalytiska diskurserna vid tidpunkten för den sociala och kulturella "könsrevolutionen"? Har psykologin alls längre några förklaringsmodeller kring kvinnligt och manligt; feminitet och maskulinitet eller sexualitetens utveckling? Vad betyder de sociala och kulturella förändringar med avseende på kön och genusidentitet som tog sin början i denna period? Det är frågor som bara har börjat ställas (Bengtsson, 1990, Fornäs et al, 1991, Ganetz et al, 1991, Löfgren & Norell, 1991).

Det är främst inom den moderna ungdomsforskningen som relationen mellan personlig och social identitet fokuseras, kanske just för att "motorn" eller drivkraften för ungdomsforskning ligger i analyser av och strategier för integrationen av unga i vuxensamhället. Den framstår som ett allt större problem i västvärlden fr o m efterkrigstiden och framåt. Jag tänkte kortfattat ta upp två olika perspektiv på relationen mellan social och personlig identitet; psykoanalytiskt orienterad ungdomsforskning och modernitetsinspirerad ungdomsforskning och antyda hur dessa diskurser har en problematisk och splittrad, vuxen, manlig identitet som dold utgångspunkt.

Ungdomsforskning inspirerad av psykoanalys

Ungdomspsykiatern Jan Ramström har skrivit en uppmärksammat bok, *Tonåringen i välfärdssamhället* (1991), baserad på modern psykoanalytisk teori och på den i Sverige dominerade ungdomsforskningen grundad på sk modernitetsteori. (Fornäs et al, 1992) Ramströms teoretiska utgångspunkt är att ett förändrat och preciserat identitetsbegrepp är en nödvändig förutsättning för psykologisk ungdomsforskning. Ramströms tes visavi psykoanalytisk teori är att ungdomstidens psykologi är dåligt

utforskad, så att det "pre-oidipala" skeendets hegemoni gäller, dvs allt intresse koncentreras till perioden mellan 0-3 år. Av detta följer vidare att "individuations-separationstemat", dvs barnets frigörelse visavi modern i tidig utveckling, dominerar helt. Det saknas vidare, menar Ramström, språk och teoretiska begrepp som förankrar psykologisk utveckling och social integration. Här menar Ramström att en koncentration på utvecklingen av identitetens integrativa aspekter skulle vara en fruktbar infallsvinkel, teoretiskt, metodologiskt och terapeutiskt. (Ramström, 1992)

När Ramström ska försöka precisera ett psykologiskt identitetsbegrepp utgår han från den amerikanska psykoanalytikern Edith Jacobssons definition. Hon ställer sex frågor för att definiera psykologisk identitet:

1) Vem är jag – i relation till den andre/a?
 2) Hur avskild är jag – i relation till den andre/a? (Separationstemat)
 3) Hur hel är jag? (Helhets- eller syntesaspekten)
 4) Hur förändras jag över tid? (Kontinuitetstemat)
 5) Hur uppfattar jag sociala roller (social aspekt) – vuxenroll, yrkesroll, föräldraroll? (Könsroll saknas signifikant nog, min anmärkning)
 6) Vilka värderingar har jag, vilka delar jag värderingar med och vilka inte? (Existentiellt tema) (Ramström, 1991).

De fyra första frågorna gäller främst barndomen och skapandet av grundtillit och av ett sammanhållet själv, dvs individuations-separationstemat. De två sista frågorna gäller integrationstemat och dominerar tonåren och ungdomstiden. Ungdomstidens uppgift eller tema är, enligt Ramström m fl (Mörch, 1985), dels frigörelse från barndomen och föräldrarna, dels integrationen i vuxenlivet och av en vuxen identitet. Det är det senare som har blivit allt svårare att åstadkomma i vårt samhälle, menar Ramström (och med honom majoriteten av ungdomsforskare). Ungdomstiden förlängs både uppåt och nedåt i åldrarna och det blir allt fler ungdomar som fastnar i "ungdomsfällan". De kan inte – eller vill inte – "bli vuxna och ansvarstagande".

Ungdomstidens paradox är att ungdomstiden blir alltmer nödvändig och allt mindre tillräcklig. (Mörch, 1985) Den psykologiska hudmekanismen vid integrering, enligt Ram-

ström, är *identifikation* och det är identifikations-processerna som är hotade i dagens samhälle. I detta sammanhang anger Ramström också sina ståndpunkter i punktform. 1) Vuxenblivandet – är det ungdomstidens mål eller har ungdomstiden blivit ett mål i sig? 2) Vuxenvärldens attraktivitet. Vuxna måste välja, medvetet eller omedvetet att förmedla framtidshopp – gör de det idag? 3) Tillgång till vuxna, tillgång till föräldrarna, tillgång till andra vuxna (få klarar att endast identifiera sig med sina föräldrar och lärarrollen är speciell). 4) Tillgång till sociala roller, som går att pröva, som utbildning och arbete. 5) Tillgång till materiella förutsättningar som boende och pengar. 6) Tillgång till och träning i social kompetens, som blir allt viktigare i vårt samhälle. 7) Tillgång till existentiell debatt och ideologiska diskussioner – tillgång till arenor för jämlika debatter. (Ramström, 1992) Ramström är starkt påverkad av de ungdomsforskare, som är inspirerade av modernitetsteorier, speciellt av Thomas Ziehe, tysk socialisationsforskare

Modernitetensinspirerad ungdomsforskning

Utgångspunkten för Ziehe är hans analyser av ungdomars förändrade subjektivitet (Ziehe, 1975, 1986, 1989). Auktoritetsrelationen mellan föräldrar och barn har kraftigt förändrats sedan mitten av 60-talet, menar Ziehe, bl a har "fadernsförsvinnande" eller frånvaro som normbärare eller gränssättare inom familjens ram haft stor betydelse i primär-socialisationen. Men i senare arbeten ger Ziehe socialisationsbegreppet en långt vidare betydelse. (1986, 1989)

Det är en socialisationseffekt som också är aktiv inom den sekundära socialisationen och som påverkar såväl barnets som den vuxna individens psykiska struktur. Utifrån några iakttagelser av nutida kulturella fenomen drar Ziehe slutsatser om vissa kulturella processer, som han menar är aktiva i samhället idag.

För individerna leder detta, säger Ziehe i *Ny ungdom*, till en "kulturell friställning" från traditioner – en dubbelbottnad process som såväl leder till osäkerhet och belastning som öppnar för förändring. Parallellt pågår en "kulturell expropriationsprocess", också den på gott och

ont. Människors fantasier och drömmar koloniserar av samhälleligt producerade bilder och symboler, som hotar att förstöra möjligheterna att göra egna, autentiska erfarenheter men som samtidigt förser oss med språk att kommunicera tidigare utsägbara upplevelser med. (Ziehe, 1986)

De här tendenserna analyserar Ziehe i senare artiklar. Bland annat återkommer han ofta till tre fundamentala nya drag. (Fornäs, 1989) För det första en ökad *reflexivitet* eftersom samhället ger oss allt fler möjligheter att uttrycka och fundera över oss själva och vår identitet och samtidigt skapa distans till oss själva. För det andra en *görbarhet* eftersom allt upplevs som möjligt att skapa, vilket därmed också ger oss ansvar; det är inte längre nedärvt eller naturgivet (t ex personlig karaktär). För det tredje en ökad *individualisering* eftersom var och en måste och kan välja inom allt fler områden – t ex livsstil – eller åtminstone i princip kan tänka sig en rad olika handlingsmöjligheter, även om de reella handlingsramarna kan vara nog så låsta. Därigenom uppkommer bl a ett förväntansgap. Klyftan mellan drömmar och verklighet växer, också detta på gott och ont, eftersom det både kan leda till frustration och förändrade engagemang.

Både det förstnämnda och de sistnämnda antagandena hos Ziehe får starkt empiriskt stöd i de undersökningar som jag gjorde under 1970- och 80-talen (Bengtsson 1990, 1991, 1992). Men det framgår också av undersökningarna att dessa kulturella utvecklingstendenser varierar med könstillhörighet och klass/livsformsbakgrund samt personlighet redan i ett så relativt homogent urval som de som valt långtidsutbildningar inom högskolan. Frågan är om dessa kulturella moderniseringstendenser är generaliserbara till ungdomsgrupper utanför högskolans långtidsutbildningar och om hur de varierar med avseende på kön, klass och personlighet? Ziehes teoretiska utgångspunkter är å ena sidan modern psykoanalytisk diskurs, främst Kohuts "själpsykologi" (Kohut, 1971, 1977) och å andra sidan J. Habermas samhällsteoretiska analyser (Habermas, 1990). I den mån Habermas kommer in på psykologiska antaganden är han främst influerad av Piaget och kognitiv utvecklingsteori (Kohlbergs

forskning kring moralbegreppens utveckling). Detta ger mig anledning att relatera till forskare, som tematiserar de av Ziehe formulerade kulturella moderniseringstendenserna ur ett kognitivt utvecklingspsykologiskt perspektiv.

Individen formas inom sin kultur

Sociologiska "grand theories" tolkar socialisation som internaliseringen av kultur, normer och värderingar genom vilka barnet blir en medlem i sin egen kulturella värld. Psykologiska teorier startar så att säga från den motsatta utgångspunkten och tolkar socialisationen som individualisering, utvecklingen av individens personlighetsdrag inom ramen för den gemensamma kulturen.

Relationen mellan utvecklingen av samhället och individens utveckling kan enligt den norske socialpsykologen Ivar Frønes definition uttryckas med hjälp av begreppet *kompetens*" (Frønes, 1990). Kompetens innebär bl a att behärska ett yrke och ett socialt och politiskt liv. Detta innebär inte att kultur inte internaliseras, utan att fokus är på skillnaderna i förmåga hos olika individer och grupper att kontrollera och påverka sin kultur och sitt samhälle. Frønes använder begreppet kompetens i bred bemärkelse. I det moderna samhället, menar han, som är så lite influerat av tradition, finns det ett stort behov av förmågan att handla och samtidigt förstå och kritiskt reflektera över sociala förhållanden.

Frønes intresserar sig speciellt för vad det "postmoderna informationssamhället" ställer för krav på social utveckling. Samhällsteoretiskt är han främst influerad av Habermas och Ziehe, psykologiskt av Piagets kognitiva utvecklingsmodell. Trots att benämningarna av samhällsutvecklingen efter 1960-talet kraftigt varierar hos olika samhällsvetare, så finns det vissa gemensamma drag som återkommer och som Frønes tar fasta på. Alla betonar vikten av språk, kommunikation och social kompetens som centrala drag i vårt samtida samhälle och för den närmsta framtiden. *Kommunikativ och social kompetens* är en grundläggande kvalitet som inbegriper nytänkande, flexibilitet och förmågan att arbeta i "team" eller i grupp. Det moder-

na samhället har en komplex social och kommunikativ struktur, som inbegriper såväl vardagslivet som arbetslivet. Den sociala komplexiteten i det moderna samhället och det moderna livet kännetecknas inte bara av bristen på social sammanhållning och homogenitet utan också av det faktum att de olika situationer, subkulturer och kontexter, som bildar det moderna samhället, har sina egna "språkkoder" som kräver både ett brett register av kommunikativa strategier och koder samt förmågan att tolka kulturella och sociala signaler. Medlemmarna i ett kommunikationsbaserat samhälle behöver inte bara behärska och förfina olika "språkspel" utan också vara bekanta med olika språkkoder och kontexter. Den industriella revolutionen ändrade kartan för det pre-industriella samhället. Social position, som tidigare hade "ärvts", blev någonting som måste "erövas" eller "skapas". Det senmoderna (eller post-industriella) samhället har ytterligare förstärkt denna tendens, som nu även utsträcks till kulturella och sociala relationer, samt till båda könen.

Nödvändigt att kunna konstruera sin egen identitet

Dessa sociala och kulturella tendenser karakteriseras av det faktum att en individs identitet är mindre förutbestämd än tidigare. Även en persons tidigare liv, vem hon/han är, hennes/hans bakgrund måste "skapas". Trots att biografiska fakta finns där, så innebär de mångtydiga och föränderliga sammanhang i vilka de inträffat, att handlingar och händelser är öppna för tolkning och rekonstruktion. Förmågan att konstruera, dekonstruera och rekonstruera sin egen identitet och biografi har blivit en nödvändighet.

I ett socialt komplext samhälle med kulturella variationer, skilda sociala kontexter och individer med olika bakgrund är förmågan till *social decentrering* ett av de viktigaste, om inte det allra viktigaste, kravet på individen. Förmågan att förstå andra individers uppfattningar, erfarenheter och tolkningar av en situation är nödvändig för att individen skall kunna fungera i många olika och motsägelsefulla kontexter och för att ett sådant mångkontextuellt och

mångkulturellt samhälle ska kunna utvecklas och fungera. Förmågan att socialt decentrera, ta andras roller eller positioner, är också nödvändig för en mer "objektiv" syn på sig själv, vilket i sin tur är nödvändig för *kritisk självreflektion*.

Frönes kallar förmågan att handskas med olika situationer, språkspel och andra aspekter av kommunikation för kommunikativ kompetens. Begreppet täcker inte bara socialt umgänge och social förmåga, utan också förmågan att tolka text och bild i moderna media. I en föränderlig och instabil värld, influerad av de föränderliga mytologier som skapas av media, inbjuds människor till ett liv som levs på ytan och i nuet, men samhället kräver också förmåga till uthållighet, koncentration och viljan att göra sitt bästa, d v s förmåga att genomföra och slutföra saker, att gå på djupet med uppgifter. I en värld med snabba förändringar är koncentration och uthållighet någonting man måste arbeta med. Denna kompetens är i större utsträckning än förr resultatet av hård ansträngning och träning, enligt Frönes. Han hävdar att kommunikativ kompetens, koncentrationsförmåga och viljan att göra sitt bästa samt förmågan till social decentrering och kritisk social reflektion utgör den grundläggande kompetensen för livet i det moderna samhället.

Vilka är förutsättningarna för utveckling av dessa kompetenser och vilka möjligheter har respektive kön att leva upp till de förändrade krav som ställs av samhället på individen, enligt dessa teoretiker?

Problem för unga män att uttrycka sina känslor

Den dominerande moderna ungdomsforskningen är könsneutral, d v s varken Ramström, Ziehe eller Frönes problematiserar kön i sina framställningar. Men indirekt framgår att det är den unge mannen och hans svårigheter med att integrera en vuxen manlig identitet som är deras outtalade utgångspunkt. Den frånvarande faderns betydelse för den unge mannen som måste bygga sin manliga identitet på närvarande, konkreta kvinnliga auktoriteter och frånvarande, abstrakta modeller för manlig auktoritet och de motsägelser detta skapar, är ett åter-

kommande tema, framförallt hos Rahmström och Ziehe. Detta tema bekräftas också empiriskt av mina undersökningar av de unga männen i mitten av 1980-talet. 1950-talets unga män opponerade sig mot sina fäder och deras auktoritet. 1980-talets unga män däremot opponerar sig mot sina mödrar (Bengtsson 1990).

Ett annat återkommande tema är svårigheten för män i allmänhet, och unga män i synnerhet, att sätta ord på sina känslor och sina kroppssensationer. Stämmer detta, borde det innebära att det framförallt är män, som är "hysteriker" idag. På Freuds tid var det kvinnor som var hysteriska, dvs trängde bort och inte kunde sätta ord på känslor som var förbjudna av de kulturellt dominerande männen och av dem själva. Känslorna uttrycktes istället som kroppsliga symtom, hysteri.

Idag förefaller det vara män som har svårt att sätta ord på känslor och tolka signaler från sina kroppar. Men om det var den kvinnliga sexualiteten och aggressiviteten som av kulturen, dvs av de kulturellt dominerande männen och av kvinnorna själva, var det uttalade eller outtalade problemet i den borgerliga familjen i sekelskiftets Wien, så är det idag snarare den manliga aggressiviteten och sexualiteten som är problemet för de kulturellt dominerande männen. Frågan är också hur dessa problem eller teman är relaterade till frågan om hur hegemonisk maskulinitet skapas, vidmakthålles respektive utmanas av män, av kvinnor och av kvinnor och män gemensamt. (Bengtsson & Frykman, 1987)

Artikeln ger inte utrymme för en vidareutveckling av temat. Men också i detta sammanhang vill jag återknyta till och avsluta med Frasers plädering för en "pragmatisk diskurst teori".

"Hegemoni", säger Fraser, är den italienske marxisten Antonio Gramscis term för maktens diskursiva sida. Det handlar om makten att upprätta ett samhälles "allmänna uppfattning" eller "doxa" dvs den fond av självklara beskrivningar av den sociala verkligheten som normalt faller av sig själv. Detta innefattar makten att upprätta auktoritativa definitioner av sociala förhållanden och sociala behov, makten att definiera den värld om vilken det är legitimt att ha olika uppfattningar och makten att be-

stämma den politiska dagordningen. Hegemoni uttrycker alltså, menar Fraser, dominerande samhällsgruppers framskjutna position ifråga om diskursen. Det är ett begrepp som tillåter oss att omformulera frågorna om social identitet och sociala grupper i ljuset av samhällelig ojämlikhet: "Hur inverkar den allt genomträngande dominansen och underordningen på produktionen och cirkulationen av social mening? Hur påverkar skiktning längs kön-, ras- och klasslinjer den diskursiva konstruktionen av sociala identiteter och formeringen av samhällsgrupper?"

Hegemonibegreppet, fortsätter Fraser, pekar ut det område där makt, ojämlikhet och diskurs möts. Men, säger hon, det implicerar inte att de många beskrivningar som är i omlopp i samhället tillsammans skulle utgöra någon monolitisk och sömlös väv, inte heller att dominerande grupper utövar en absolut heltäckande betydelsekontroll. Tvärtom, menar Fraser, betecknar "hegemoni" en process, vari man förhandlar om och utmanar den kulturella auktoriteten. Den förutsätter att samhället innehåller en mångfald av positioner och perspektiv att tala utifrån. Naturligtvis har, enligt Fraser, inte alla dessa lika stor auktoritet; konflikt och utmaning är ett viktigt element. "En diskurst teori skulle kunna gagna en feministisk politik genom att sprida ljus över de processer, varigenom dominerade grupper får socio-kulturell hegemoni och varigenom den utmanas. Vad är det för processer som förlänar kulturell auktoritet åt definitioner och tolkningar som är fientliga gentemot kvinnors intressen?" (Fraser, 1992, sid 51).

Hegemonisk maskulinitet

Hur skapas t ex hegemonisk maskulinitet? Begreppet är mycket mer komplext än uppräkningsarna av "maskulinitetens innehåll" i maskulinitetsböcker låter ana (Carrigan et al. 1985). Det är en fråga om hur vissa grupper av män kommer att manövrera sig till positioner av makt och rikedom och hur de legitimerar och reproducerar de sociala relationer som skapar deras dominans.

En omedelbar konsekvens av detta är att den kulturellt dominerande modellen för mas-

kulinitet, den hegemoniska modellen, kanske bara motsvarar karaktären hos ett mycket begränsat antal män. Trots det är stora grupper av män delaktiga i processen som upprätthåller denna hegemoniska modell. Det kan finnas en mängd olika skäl till detta, såväl på en kollektiv, social nivå som på en individuell, intrapsykisk nivå. Men det helt avgörande skälet är att de flesta män drar nytta av underordning av kvinnor och att "hegemonisk maskulinitet" är centralt förbunden med institutionaliseringen av mäns dominans över kvinnor. "Hegemonisk maskulinitet" är i själva verket hegemonisk i den utsträckning som den personifierar en framgångsrik strategi i relation till kvinnor. (Carrigan et al. 1985, Bengtsson & Frykman, 1987)

Vilka utsikter finns det vidare för en mobilisering av kontra-hegemoniska definitioner och tolkningar, med syftet att skapa breda oppositionsgrupper och allianser bland kvinnor, bland män, bland kvinnor och män för att åstadkomma friggörande politisk förändring?

Personliga problem – eller politiska?

1970-talets kvinnorörelse myntade slagordet "Det personliga är politiskt!". Med det menades bl a att mycket av det som av samhället och individerna betecknades som personligt och privat i själva verket var uttryck för en maktutövning gentemot kvinnor.

De kvinnor som inte genomskådade mönstret vände sig istället inåt, såg sina problem som personliga och sökte en manlig individualterapeut, varvid den onda cirkeln för kvinnors del bevarades (Chesler, 1972).

Vad skulle motsvarande perspektiv – det personliga är politiskt – innebära om det tillämpades på män och manlighet i allmänhet och visavi hegemonisk maskulinitet i synnerhet?

Det finns många olika slag av maktutövning, men här tänkte jag avsluta med att citera en finsk psykiater som har skrivit böcker och artiklar "Till små pojkars försvar" (Sinkkonen, 1992, 1993):

I vår kultur har man närmast övervärderat pojkar, men har man kelat med dem? Snarare skulle jag säga att man har försökt hårda dem, så att de inte skulle bli morsgrisar. Det är kanske orsaken till att det

viktiga skedet, då den sunda självkänslan utvecklas, hos oss har blivit svårare för pojken än för flickan.

I mors och fars famn läggs grunden till god självkänsla och i detta ingår både en psykisk och en fysisk nivå. Om det finns gott om kärlek, smälter vreden bort och blir mindre skrämmande. Det är lätt att ha respekt för en kropp som blir smekt och älskad. När en liten pojke blivit övertygad om att han duger, behöver han inte senare bevisa det genom prestationer. Övertygelsen ger honom styrka att stå ut med både fel och misslyckanden". (Sinkkonen, 1993, s 23)

Min fråga blir då: innebär god självkänsla på det personliga planet för en liten pojke att han som vuxen man har lättare att acceptera kvinnors kamp för jämställdhet och frigörelse och därmed också en könsförändrande praktik och ett könsförändrande betydelse- eller meningskapande? Och vems famn är det som inte räcker till för små pojkar? Inte är det mors!

LITTERATUR

- Asplund, J: *Tid, rum, individ och kollektiv*. Stockholm: Liber förlag 1983
- Bengtsson, M: "Identifikation och problemlösningstil i relation till kvinnors val av humanistiska resp naturvetenskapliga ämnen vid universitetet." Preliminär arbetsrapport. Inst för Tillämpad psykologi, Lunds universitet 1979.
- Bengtsson, M: "Varför blir somliga kvinnor naturvetare och inte humanister?" *Kvinnovetenskaplig tidskrift* Nr 2 1980.
- Bengtsson, M: *Föräldraidentifikation hos kvinnliga naturvetare och humanister. Utvecklingspsykologiska, Differentiella och Socialpsykologiska Aspekter*. Avhandlingsserien (Dissertation series). Institutionen för tillämpad psykologi. Lunds universitet, Nr 1 1983.
- Bengtsson, M & Frykman J: *Om maskulinitet. Mannen som forskningsprojekt*. Delegationen för jämställdhetsforskning, Rapport nr 11. 1987.
- Bengtsson, M: Könssozialisation och social förändring - om brott och kontinuitet i ungdomars identitetsutveckling från 1950 till 1970/80-tal (Gender Socialisation and social change) *Psykologi i tillämpning. Lunds universitet*. 8. Nr 1 1990.
- Bengtsson, M: "Den Dekonstruerade Maskuliniteten" i antologi om ungdomsforskning på temat *Kön och identitet i Förändring*", red Johan Fornas, Symposion förlag. 1991 a.
- Bengtsson, M: "Från oïdipal rivalitet till att bygga självet. Om könssozialisation och social förändring från 1950-tal till 1970/80-tal" i *Att förstå ungdom. Identitet och mening i en föränderlig värld*. Symposion förlag 1991 b.
- Bengtsson, M: "Utbildningskultur och kön." *I Utdanningskultur og kjønn*. Senter for kvinneforskning. Universitet i Trondheim. Skriftserie 3/92 a.
- Bengtsson, M: "Ar kön något vi växer ifrån?" Artikel publicerad i Sydsvenska Dagbladets serie om kvinneforskning, 1992 b.
- Carrigan, T, Connell, B & Lee, J: "Towards New Sociology of Masculinity." *Theory and Society*, nr 14 1985.

- Chesler, P. *Women and Madness*, New York, Doubleday, 1972.
- Clason, S: "Språk och kön i psykoanalysens spegel" i *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr 1 1990.
- Fornäs, J: Förord av Johan Fornäs i Ziehe *Kulturanalys: ungdom, utbildning, modernitet*. Stockholm/Stehag: Symposion Bokförlag 1989.
- Fornäs, J, Boëthius, U, Cwejman, S (red): *Kön och identitet i förändring*. FUS-rapport Nr 3 Symposion Bokförlag, 1991.
- Fornäs, J, Boëthius U, Forsman, M, Ganetz, H, Reiner, B: *Youth Culture in Sweden. Presentation of a Research Programme*. Unit of Media and Cultural theory, Journalism, Media and Communication (JMK) 1991.
- Fraser N: "Nytan och skadan av fransk diskursteori". *Häftet för Kritiska Studier*, nr 3 1992.
- Frönes, J: "Socialization and the Postmodern condition." Föredrag till ungdomsforskningsseminarierna i Finland 1990. 1990.
- Fölster, K: *De tre löven. En myrdalsk efterskrift*. Falun Bonniers förlag 1992.
- Ganetz, H & Lövgren, K (red): *Om unga kvinnor*. Lund, studentlitteratur 1991.
- Guilford, J P: *The Nature of Human Intelligence*. New York, McGraw-Hill 1967.
- Habermas, J: *Kommunikativt handlande. Texter om språk, rationalitet och samhälle*. Göteborg, Daidalos 1990.
- Holter, H: Kvinnoforskning; historisk utveckling och aktuella motsättningar. *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* Nr 1 1980.
- Hudson, L: *Contrary Imaginations*. Middlesex England. Penguin books Ltd. 1967.
- Kohut, H: *The analysis of the self. A Systematic Approach to the Psychoanalytic Treatment of Narcissistic Personality Disorders*. New York: International universities Press. 1971.
- Kohut, H: *The restoration of the self*. New York: International Universities Press. 1977.
- Löfgren, A, Norell, M (red): *Att förstå ungdom. Identitet och mening i en föränderlig värld*, Symposion bokförlag 1991.
- Marke, S Nyman, GE: *Perception of Parental Identifikation, Parental Dominance and Anxiety in Young Adults*. Lund: CWK Gleerups 1963.
- Mörch, S: *Att forska i ungdom. En socialpsykologisk essay*. Köpenhamn, Rubrikon 1985.
- Ramström, J: *Tonåringari välfärdssamhället - om svårigheter att bli vuxen i dagens västerländska kultur*. Malmö: Natur och Kultur 1991.
- Ramström, J: "Tonårsfällan - ett samhällshot." *Psykologtidningen* nr 5 1992.
- Sinkkonen, J. *Till små pojkars försvar*, Stockholm, Forum, 1992.
- Sinkkonen, J. "Om hur pojkars könsidentitet dansas." *Psykisk hälsa*, nr 1, 1993.
- Winberg, M B: "Att vara född på femtioalet." Föredrag på DISA-föreningen för kvinnostudier, Kvinnovetenskapligt Forum i Lund den 20/11. 1992.
- Ziehe, T: *Pubertät und Narzissmus*, Frankfurt am Main. EVA 1975.
- Ziehe, T: *Ny Ungdom, om ovanliga läroprocesser*. Malmö Nordstets 1986.
- Ziehe, T: *Kulturanalys: ungdom, utbildning, modernitet*. Stockholm/Stehag: Symposion Bokförlag 1989.
- As, B: *On female Culture: An attempt to formulate a theory of women's solidarity and action*. *Acta Sociologica* nr 18, 142-162 1975.

SUMMARY

In 1959, a group of young adult university students, male and female, were investigated in Lund. The questions were directed towards their conditions of upbringing, their perception of parental identification, parental dominance and anxiety. The dominating context of socialization in 1959 could be defined as "authoritarian"; a patriarchal family type with a father who was perceived as stern and as the dominant parent by young men and women alike. The father was "the provider", the mother was "a housewife".

In 1977, in the middle of the seventies "gender revolution", the same investigation was repeated on a similar group of young adult female university students, and, in 1985, on a similar group of young adult male university students. The dominating context of socialization had changed to a "democratic" family type, with "absent fathers" and mothers who, after the children had started school, gradually took up work outside the family.

In 1992, the same investigation was again repeated with young university students, both men and women. The dominating conditions of upbringing had changed again, to a "two-provider-family". Most young adults had been in some kind of day care outside the family before starting school.

The article argues for the necessity of a historical perspective within the discipline of psychology, a perspective that is currently lacking. It is however not enough, it is argued, to have a historical perspective on the conditions of upbringing. The article also stresses the importance of analysing the prevailing social and cultural "appeal" for gender and identity construction in the respective decades. The socially and culturally dominating "appeal" for identity construction in 1959 could be formulated as follows: "You shall become like your same-sexed parent; otherwise there is something wrong with you!" In contrast, by the mid-1970s and 1980s, the dominating "appeal" could be formulated thus: "Create yourself as an autonomous, independent individual, don't become like your parents, especially not like your same-sexed parent!"

In the article a suggestion is made regarding what kind of theory of discourse would be relevant in analysing how, and why, the social and psychological construction of gender and identity of young adults is changing; with special focus on young adult men.

Margot Bengtsson
Lunds universitet
Institutionen för tillämpad psykologi
Paradisgatan 5
223 50 LUND